

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 373.5(477.83/86)''18/19'':37.014.53

ГРОМАДСЬКА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ В ГАЛИЧИНІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.)

Дмитро Герцюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розкрито зміст і основні форми громадської підтримки розвитку української середньої школи в Галичині наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст. Акцентовано на необхідності використання досвіду співпраці школи і громади в сучасних умовах.

Ключові слова: громада, громадянське суспільство, національна школа, гімназійна освіта.

Розбудова громадянського суспільства, зокрема такої важливої компоненти, якою є освітня сфера, актуалізує проблему творення моделі громадсько-державної системи управління школою в Україні, залучення до вирішення освітніх проблем широких кіл громадськості.

Цілком очевидно, що вирішення цього завдання суттєво наблизить суспільство до громадянських вимірів, забезпечить незворотність демократичних процесів, сприятиме подоланню багаторічного відчуження громадськості від сприйняття і вирішення актуальних завдань освіти. За останнє десятиріччя на шляху до громадсько-освітнього діалогу зроблено чимало. Є певні напрацювання нормативно-законодавчого забезпечення такої співпраці, відроджуються традиції освітнього партнерства, започатковуються нові форми і механізми задіяння громадського сектора до освітньо-шкільної діяльності.

Оскільки ця справа сьогодні ще перебуває на початковому етапі, то очевидно є потреба провести певні історичні паралелі, вивчити досвід громадсько-освітнього співпраці, зокрема, у ділянці української гімназійної освіти в Галичині наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст.

Питання розвитку української середньої школи в Галичині в історичному часі досліджували Б. Ступарик, І. Курляк, Т. Завгородня, І. Мицишин та інші. Розглядали еволюцію закладів середньої освіти,

аналізували зміст навчання, проблеми підготовка педагогічних кадрів тощо. Водночас у контексті проблем сьогодення заслуговує на увагу досвід громадської підтримки забезпечення життєдіяльності українських гімназій Галичини. Впродовж декількох десятиліть для української людності галицького краю серед пріоритетних завдань свого національно-культурного поступу залишалася рідношкільна ідея, тут були вироблені і підтвержені життям різноманітні форми і методи залучення громадськості до вирішення освітніх питань.

Ставимо за мету проаналізувати роль громадської ініціативи у розвитку української гімназійної освіти Галичини, виокремити підходи, аспекти ефективної взаємодії школи і громади щодо розв'язання освітніх проблем.

Дослідники історії українського шкільництва Галичини однозначно стверджують, що ситуація довкола середньої освіти українців у другій половині XIX ст. склалася доволі несприятливою. Протягом усього часу офіційна політика влади була спрямована на те, щоб максимально обмежити доступ українців до середніх і вищих навчальних закладів і унеможливити формування національної світської еліти. Одним із перших дискримінаційних щодо українців освітніх актів стало прийняття у 1867 році краєвого закону, згідно з якими мовою викладання в середніх школах визначається лише польська мова, а відкриття нових закладів передається у відання галицького сейму. Цим рішенням, по суті, був накладений мораторій на заснування українських шкіл. За словами польської сеймової більшості, українці “можуть зовсім добре ходити і до польських шкіл”. На тлі бурхливої розбудови польської середньої школи в Галичині довго “блмала українським національним духом” тільки Академічна гімназія у Львові, в якій 1864 року був відкритий український клас. Процес українізації тривав аж до 1878 р., коли відбувся перший випускний іспит зрілості рідною мовою. Другої української гімназії, заснованої 1887 р. у Перемишлі, українцям довелося чекати більше, ніж два десятки років. Загалом ужинок на полі української державної середньої освіти був більше, ніж скромний. До початку Першої світової війни українці мали всього шість рідномовних середніх навчальних закладів, а поляки задовольняли свої освітні потреби аж 70 класичними і значною кількістю інших середніх шкіл [6 с.7].

Зрозуміло, що наслідки такої антиукраїнської політики могли б катастрофічно відобразитися на долі багатьох поколінь, неминуче призвели б до денационалізації і винародовлення українського населення краю. У цьому власне і полягає особливість та специфіка українського національно-культурного відродження в Галичині, коли здобуття своєї рідної школи, піднесення її на належний рівень було визначено одним із пріоритетних суспільних завдань. У другій половині XIX – 20–30-х роках XX ст. у Галичині розгорнувся потужний громадсько-педагогічний рух, у рамках якого

українська громадськість виявила величезне зацікавлення українською школою, доклала чималих зусиль для розбудови української національної системи навчання і виховання молоді. Можна однозначно стверджувати, що без належної громадянської позиції української спільноти, конструктивних громадських ініціатив, небайдужості громади до освіти і виховання молоді Галичини українська національна школа, її ідейні підвалини не досягли б того рівня, що був у першій третині ХХ ст.

Проаналізуємо головні, на наш погляд, аспекти громадської підтримки розвитку української середньої школи в Галичині австро-угорської і польської доби.

Перше, на чому слід акцентувати, стосується усвідомлення українською спільнотою Галичини необхідності розбудови рідношкільної освіти як важливої умови свого цивілізаційного поступу. Починаючи із 70-х років ХІХ ст. у галицькому соціумі простежується тенденція переосмислення ролі школи і освіти. Звичайно, ідея рідної школи загалом в Галичині пройшла свою еволюцію – від перших поодиноких кличів, окремих ініціатив до потужного громадсько-педагогічного руху у 20–30-х роках ХХ ст. і створенням розгалуженої національної освітньої інфраструктури. І якщо на перших порах головну увагу приділяли розбудженню народного духу шляхом активної пропаганди української мови і літератури, прищепленню любові до рідної історії, поверненню забутих традицій, вивченню українського фольклору тощо, то згодом до пріоритетних завдань віднесено розвиток національної освіти. Школу стали розглядати як будівничий нації, як “джерело і вихідну підставу для перетворення української етнографічної маси в новочасну націю, щоб досягнути національну мету і матеріальний добробут” [9, с. 9]. На порядок денний суспільного життя українців були поставлені питання підготовки і виховання нової генерації освічених, національно свідомих із високими патріотичними почуттями молодих громадян, які б могли піднести загальну справу українського національного руху. Виконати таке завдання могла тільки рідна, “близька народу по духу, мові і цілям” школа, ідея побудови якої і стала важливим чинником організації і консолідації галицького суспільства.

Початок ХХ ст. в історії національно-культурного розвитку українців Галичини ознаменувався небаченим зростання громадської ініціативи в освіті. Розпочатий на зламі століть процес заснування українських народних і професійних шкіл, “щоб не просити, ні жадати, не мріяти і торгуватися, а творити своїми силами національну школу” [2, с. 4], логічно переріс у широкомасштабну акцію із відкриття українських середніх шкіл. “Відкриваючи свої приватні заклади, – писав один із натхненників цього почину М. Грушевський, – ми ставимо справді нерукотворний пам’ятник,

скріплюємо себе як народ, виховуємо для себе власну інтелігенцію, з надією дивимосся в майбутнє” [8, с. 197].

Розуміючи, що суттєвою перепорою на шляху до повноцінного розвитку української гімназійної освіти була неспроможність значної частини батьків утримувати своїх дітей-учнів, задовольнити їх необхідними для навчання умовами, громадськість краю зініціювала на початку ХХ ст. створення спеціальних товариств для опіки над малозабезпеченою учнівською молоддю. У цей період у деяких українських містах – Коломиї, Станіславові, Самборі, Рогатині – були засновані так звані “Шкільні помочі”, що надавали різнобічну допомогу учням у забезпеченні житлом, харчуванням, одягом, навчальними посібниками та ін. Згодом вектор громадської підтримки доповнився справою заснування приміщень, так званих бурс (інститутів, інтернатів), де молодь за невелику платню мала змогу для проживання і виховання. Наприклад, у відкритому для юнаків інституті св. Миколая у Львові, крім проживання, школярі під керівництвом учителів поглиблювали знання з рідної історії, української літератури, організовували дискусії, відзначали різні національні свята. У 1910 році українські громадські організації утримували 21 бурсу у різних місцевостях краю.

Важливим почином для подальшого розгортання руху за українську середню школу стала на початку ХХ ст. ще одна громадська ініціатива. Реагуючи на гостру потребу в освічених кваліфікованих кадрах для розбудови усіх ділянок національного життя українців, кращі представники української громадськості – учителі, священики, урядовці – повели серед українського населення широку роз’яснювально-агітаційну роботу про корисність і необхідність освіти для своїх дітей, звернулися до мешканців сіл і міст з проханням посилати якомога більше молоді до гімназій, учительських семінарій, віділових і реальних шкіл. З метою належної підготовки до вступу, і що надзвичайно важливо, пошуку здібних і талановитих дітей, започатковують спеціальні підготовчі курси. Одними із перших в Галичині такі курси були відкриті у с. Заланові на Рогатинщині. Про їхню ефективність красномовно свідчить той факт, що із 34 юнаків, які відвідували курси, 25 стали учнями української гімназії у Львові. Всього у 1908–1910 рр. головним промотором ідеї – філіями Українського педагогічного товариства – було організовано 35 гімназійних підготовчих курсів, які були передумовою заснування повноцінних українських гімназій.

Зусиллями українського громадянства, під прапором головних українських освітніх товариств і організацій – Українського педагогічного товариства “Рідна школа”, “Просвіти”, “Учительської громади” тощо, – у 1908–1910 рр. у Східній Галичині було відкрито шість гімназій (Рогатин, Яворів, Копичинці, Городенка, Буськ, Збараж), стільки ж, скільки отримали українці за весь час від початку шкільних реформ у Австрії.

На чолі всього громадського руху на рідну школу виступив “Краєвий Шкільний Союз”, створений у січні 1910 р. з представників основних українських педагогічних, культурно-освітніх, господарсько-економічних товариств під орудою М. Грушевського як центральний координаційний орган з наданням йому прав “найвищої влади цілого українського шкільництва, опікуна і організатора рідної школи”. Діяльність його комісій (шкільної, фінансової, повітових шкільних комітетів та ін.) була спрямована на вишукування фондів, залучення кваліфікованого педагогічного персоналу, відповідного науково-методичного забезпечення навчального процесу. Концентрація в одних руках організаційних, інформаційних, фінансових механізмів, чітка ідейна спрямованість розпочатої акції дала свої результати. І, як засвідчують матеріали, слова “Рідна школа”, гасло “В школі наша будучність” не залишили нікого байдужим, стали великим громадським резонансом, жертвністю, коли найбільшні верстви населення “від губи собі віднімали, щоб хоч дрібну жертву зложити на народнім жертвеннику і так будувати ліпшу долю своїм наслідникам” [4, с. 4]. Дві тисячі корон особисто привіз як дар новоствореній у 1909 р. Рогатинській гімназії селянин із Збаражчини Іван Телев’як. “Стільки ми чекали і так довго блукали і аж тепер знайшли правдиву стежку”, – ці слова простого, неграмотного селянина промовисто свідчать про глибоке розуміння і підтримку цієї національної ваги акції. Збір фондів не обмежувався лише теренами Галичини, а поширювався всюди, “де гомоніла наша рідна мова”. Свою лепту у цю справу внесли, зокрема, й українці-емігранти із-за океану, від яких у 1912 р. надійшло понад 12 тис. корон [5, с. 4].

Завдяки пожертвуванням, різноманітним акціям передусім вирішувалося питання аренди, а в кращих випадках побудови власних приміщень для навчальних закладів. За кошти громади були зведено нове приміщення для Рогатинської гімназії. Залишилися спогади, що під час будівництва школи була виставлена величезна палиця, на якій робили зарубки, аби засвідчити тих, хто зробив благодійні внески на цю справу. Із початком 1938/39 н.р. Чортківська гімназія перебралася у новий триповерховий будинок, де були чотири гімназійні, два ліцейні класи, фізична, хімічна та біологічна лабораторії, кімнати для директора, викладачів і велика гімнастична зала з обладнаною для виступів сценою. І таких прикладів можна навести чимало.

В історію освітніх змагань назавжди вписано ім’я українського педагога, освітнього діяча, мецената Іллі Кокорудза, який своєю останньою волею заповів товариству “Рідна школа” у Львові значну частину свого майна і грошових заощаджень. У 1933 р. у нове приміщення, збудоване кошом сім’ї Кокорудзів, була переведена дівоча українська приватна гімназія, якій з вересня 1934 р. було присвоєно ім’я Іллі та Іванни Кокорудзів.

Повчальним уроком для сучасників міг би стати досвід заснування окремими свідомими громадянами стипендійних фондів, іменних стипендій для кращих учнів. Для прикладу, у акті заснування стипендійного фонду професором О. Яремою сказано: “Для пособлення убогій і дорогій мені молоді українського народу в її боротьбі за здобуття практичного будь вищого звання засную стипендійний фонд у сумі 6000 корон”[1].

Однією із ефективних і такою, що не втратила своєї актуальності і сьогодні, у досліджуваній період була така форма громадської опіки над школою, як діяльність *батьківських комітетів*. Сформовані як із батьків дітей-учнів, так і інших активних членів місцевих громад, подібні комітети разом із педагогічними колективами виробляли загальні підходи співпраці школи і сім'ї, спрямовували свої зусилля на забезпечення усіх сторін життєдіяльності навчального закладу. Архівні матеріали засвідчують, що під лозунгом, що “школа не може завжди пізнати усі життєві відносини молоді, тому суспільність мусить прийти з допомогою учительському зборові і дирекції у вихованні молоді”, працював батьківський гурток при українській гімназії у Перемишлі. Опіка над убогими дітьми, організація таборів відпочинку (так званих вакаційних осель), різних імпрез в честь національних героїв, урочистостей, відзначення свят та інше – все це значною мірою працювало на справу виховання національно свідомої молоді людини, громадянина і патріота.

Загалом станом на 1937/38 н.р. українська спільнота Галичини утримувала і забезпечувала діяльність 16 приватних гімназій:

- 4-річні гуманістичні гімназії товариства “Рідна школа”: три дівочі (Львів, Станіславів, Стрий) і дев'ять змішаних закладів (Городенка, Дрогобич, Золочів, Коломия, Рогатин, Самбір, Тернопіль, Чортків, Яворів);
- 4-річні гуманістичні гімназії релігійної громади сестер Василіанок: три дівочі школи (Львів, Станіславів, Яворів)
- 4-річна гуманітарна гімназія товариства “Український інститут для дівчат в Перемишлі” [7].

Справа гімназійної освіти стає консолідуючим чинником життя галицької спільноти. Вона вийшла далеко за межі окремого міста, окремої громади, стала предметом обговорення, прийняття рішень, дискусій, що організовували різні товариства, політичні партії, періодичні видання. Ставлення до розпочатої акції було без перебільшення мірилом національної зрілості, громадянського обов'язку.

У цьому контексті звернемося до річних звітів українських гімназій. Ретельно і скурпульозно підготовлені, вони відображають зміст роботи навчальних закладів, є яскравим підтвердженням подвижницької праці українського громадянства. Ці звіти не були формальним “відписом”, вони

виконували певну інформаційно-пропагандистську місію, знайомили громадськість із досягненням школи, засвідчували ті зусилля, що були прикладені до її розвитку. Підтвердження цього знаходимо, наприклад, у звіті дирекції Рогатинської української приватної гімназії за 1910/1911 н.р.: “Складаючи тобі, дорога Суспільносте, отсе спровоздане, ми руководилися трьома думками. Перша із них та, щоби всі, що інтересуються рідною школою, могли мати перед своїми очима бодай приближений образ той муравлиної роботи, яка ведеться, щоби ті всі, які спішать в кожній хвилі із щирими жертвами і поміччю, знали, що їх поміч була потрібна, а її вагу усі вміють оцінити. Другою із них – то має бути пригадка для всіх тих, яких імен годі стрінати між жертвуючими, щоби й вони пам’ятали на те, що народ має до них жадання, і вони винні спішити із своєю лептою на загальний жертвенник. А третя думка – то найважнійша – є влити у всіх земляків те переконане, що спільними силами можна довершити і найтруднішого діла, що спільними жертвами можна зложити великі капітали” [3].

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що досвід залучення громадськості до вирішення нагальних проблем освітньо-шкільного життя, наявний в історії розвитку освіти Галичини, може слугувати потребам сьогодення і стати предметом подальших наукових досліджень.

1. Акт заснування стипендійного фонду О. Яремою // ЦДІАУ у Львові. Фонд 206.оп.1 од.зб. 33 арк 1. 1913
2. Біленький Я. Українські приватні школи в Галичині. Львів, 1922.
3. Звіт дирекції приватної гімназії з руською викладовою мовою Філії Руського Товариства Педагогічного в Рогатині з правом прилюдності. Львів, 1991. С. 1–2.
4. Звіт з діяльності Краєвого Шкільного Союзу від заснування 4.03.1910 до 1.10.1911 р. Львів, 1911.
5. Звіт з діяльності Краєвого Шкільного Союзу за час з 1.10.1911 до 30.11.1912 р. Львів, 1912.
6. Левицький В. Як живеться українському народови в Австрії. Відень, 1915.
7. Микитей Г. Статистика українського середнього шкільництва. Українські державні і приватні середні
8. На часі // Учитель. 1911. № 13–14. С. 193–198.
9. Товариство “Взаємна поміч українського вчительства”. Львів, 1932.

**PUBLIC SUPPORT OF THE UKRAINIAN SECONDARY SCHOOL
DEVELOPMENT IN HALYCHYNA (THE END OF THE XIXth – THE
FIRST THIRD OF THE XXth CENTURIES)**

Dmytro Hertsiuk

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The paper reveals the content and the main forms of public supporting the Ukrainian secondary school development in Halychyna at the end of the XIXth – the first third of the XXth centuries. The focus is laid on the necessity of applying nowadays the historic experience of the secondary school and community cooperation.

Key words: community, civil society, national school, gymnasium education.

Стаття надійшла до редколегії 14.04.2008

Прийнята до друку 27.05.2008